

Željko Bujas:

ZAŠTO ISKLJUČIVO BRITANSKI ENGLESKI?

1. Engleskim kao materinjim jezikom danas u svijetu govori nešto više od 300 milijuna ljudi. Ta velika jezična zajednica dijeli se na dvije glavne podskupine: britanski i američki engleski.

Ova se druga činjenica, međutim, ni izdaleka dovoljno ne ističe u nastavi i učenju engleskog jezika kod nas. Pogotovo to vrijedi za brojčani omjer između spomenutih varijanata, koji je 1 : 3 u korist američkog engleskog kao što se vidi iz slijedećeg pregleda¹ (u milijunima):

	<i>britanski engleski</i>		<i>američki engleski</i>
Britanija	56,5	SAD	210
Irska	3	Kanada	16
J. Afrika i Rodezija	2	Ukupno:	226
Australija	13		
Novi Zeland	3	Ukupno engleski u svijetu	
Karibi	2,5	Britanski engleski	(26%)
Ukupno:	80	Američki engleski	(74%)
			306 (100%)

Obje su varijante, vidimo shvaćene kao makrovarijante; dakle u širem polarizacijskom smislu. Tako se škotski i irski engleski, te dominionske i kolonijalne varijante, uključuju u britansku »makrovarijantu«, dok se kanadski engleski pribraja američkom.

Prikazana se distribucija, istakao sam, odnosi na osobe kojima je engleski materinji jezik. Varijantnu podjelu engleskog kao drugog jezika teže je utvrditi, može se grubo reći da je tu odnos otprilike 50 : 50. Britanskim engleskim služe se brojni pojedinci u Evropi, Africi i Indiji; američkim isto tako u Evropi, zatim u Japanu, Filipinima i u Latinskoj Americi.

2. Kako se, međutim, ta značajna činjenica varijantne distribucije odražava u nastavi engleskog jezika kod nas? Nikako — a evo zašto.

Ni u jednom od redovitih udžbenika, za osam godina učenja engleskog u SR Hrvatskoj (a znamo da se oni široko upotrebljavaju i u drugim republikama) ne nalazimo ni najosnovniju, najkraću informaciju bar o postojanju američkog engleskog. Znamo zašto je tako: britanski engleski prihvачen je kao standard u jugoslavenskoj srednjoškolskoj nastavi — vjerojatno de facto (sumnjam da je to propisano izričitim dekretom; ali više o tom kasnije). Međutim, mora li to biti na takav način da se, ponavljam, potpuno isključuje i obična informacija o američkoj varijanti, pa i u posljednjim godinama učenja engleskog? (Želim odmah istaknuti da, govoreći o nezastupljenosti američkog engleskog, imam u vidu jezičnu građu: izgovor, vokabular, strukture. U građi iz književnosti na engleskom jeziku u višim razredima američki su pisci, rekao bih, adekvatno zastupljeni.)

¹ Vrijednost ovog pregleda je i u tome što ispravlja zastarjele podatke navedene u *Stranim jezicima* (br. 2 iz 1972, str. 2), iz *Geografskog atlasa iz 1959.* Znanje, Zagreb, a prema kojima danas u svijetu engleskim govoriti 200 milijuna ljudi, ili trećina manje od stvarnog broja.

Mnogo bolje ne stoje stvari niti na najvišoj razini nastave engleskog jezika — u sveučilišnoj anglistici. Kao rasadnik neposrednih prijenosnika žive engleske riječi u srednjoškolsku nastavu anglističke katedre i odsjeci u zemlji nedvojbeno snažno utječe na izbor engleske varijante; one je zapravo namjeću. Kako je, dakle, zastupljen američki engleski na toj razini nastave? Praktički — nikako. Dok sveučilišna anglistička nastava, normalno, razlikuje britansku i američku književnost, naši budući anglisti diplomiraju a da u toku studija nisu praktički bili izloženi američkoj jezičnoj varijanti, niti su se teoretski i faktografski upoznavali s njom. Povremeni kolegiji američkih gostujućih profesora i još rjeđa prisutnost američkih lektora samo su simboličan utjecaj. (U posljednje dvije godine učinjeni su doduše prvi pokušaji na zagrebačkom odsjeku za anglistiku uvođenjem kolegija *British and American English i American Life and Institutions*.)

Nakon svega ovoga, posebnu pažnju — i visoku ocjenu — zavređuje praksa zagrebačkog »Centra za učenje stranih jezika«. Okrenuta odraslim polaznicima, koji znatnim dijelom, ili danas većinom, sami plaćaju polazninu, a uče engleski zbog neposrednih stručnih i osobnih potreba (dakle uz visoku motivaciju, za razliku od prosječnog učenika), ta ustanova ne može dopustiti sebi da ignorira sve značajniji postotak svojih polaznika koji imaju dodire s američkom hemisferom ili putuju u nju. Ona je stoga odvojila cijelu četvrtu, najnapredniju, knjigu (prvo izdanje 1965) — od svoja četiri polugodišnja udžbenika — za lekcije s američkim temama i vokabularom.

Konačno — da bismo dokraja ilustrirali monopol britanskog engleskog u Jugoslaviji — spomenimo i to da su svi priručnici engleskog jezika za tečajeve i samouke, koji su u ovaj čas u redovitoj prodaji, isključivo zasnovani i pisani na britanskoj varijanti.

Da rezimiramo!

Od prvog dana učenja engleskog naši đaci, pa i svi građani izvan redovite nastave, izloženi su isključivo britanskoj varijanti engleskog jezika. Kasnije, na fakultetu, budući anglisti čut će na predavanjima i jezičnim vježbama gotovo isključivo britanski engleski (na fonetskim vježbama otpada i ono »gotovo«). I sve to u zemlji koju već sada posjećuje osjetno više američkih od britanskih turista, u kojoj se prikazuje valjda dvadeset američkih na jedan britanski film; u zemlji, konačno, čiji mnogobrojni iseljenici u pretežno anglosaski svijet žive u izrazito pretežnom postotku (oko 90%) u zemljama američke jezične sfere: Sjedinjenim Državama, Kanadi, Čileu, Venzueli itd.

3. Poznati su mi glavni protuargumenti. Prvi: britanski engleski je kod nas tradicija. Drugi: pa zar je važno kojom se varijantom engleskog govorit? Glavno je da se može komunicirati. (O argumentima tipa: britanski engleski je Shakespeareov engleski, jezik anglosaske kulturne matice i slično — ne treba, mislim, raspravljati.)

Neuvjerljivo je braniti isključivu upotrebu britanskog engleskog razlozima tradicije, kad se radi o zemlji gdje je teško govoriti o tradiciji engleskog uopće. Jugoslavija je zemlja u kojoj se engleski predaje u školama tek 27 godina; ovdje su prije toga obrazovane osobe najčešće znale njemački (Slovenija, Hrvatska, BiH) ili francuski (Crna Gora, Srbija, Makedonija); engleski je prije rata znala možda jedna od tisuću visokoobrazovanih osoba (kao, recimo, danas španjolski).

A što se tiče izbora britanskog engleskog kao isključive nastavne varijante u Jugoslaviji, ona je jednostavno posljedica domaće situacije u 1945.

i nekoliko godina neposredno nakon toga, kad se engleski uvodi u srednje škole, a pola tuceta potencijalnih pisaca engleskih udžbenika bili su britanski stipendisti i daci. Dakako, ne želim umanjiti važnost dotadašnjih kulturnih dodira (s vjerojatno većim udjelom Engleske), kao ni dotadašnju tradicionalno jaču politiku i kulturnu prisutnost Engleske na Balkanu, (predratno djelovanje British Councila, na primjer) te, konačno, tadašnji status Velike Britanije kao svjetske sile.

Na drugi glavni protuargument — »nije važno kojom se varijantom engleskog govori; glavno je da se komunicira« — može se odgovoriti: da, *ako* se komunicira. Nisam, međutim, sklon da vjerujem (a praksa me u tome potvrđuje) da netko tko je bio izložen isključivo britanskoj varijanti neće imati osjetnih teškoća pri susretu — dakle komunicirajući — s govornikom američkog engleskog. Takva osoba, pa bila ona i diplomirani anglist, nerijetko doživljava pravi »audiošok«.

Nepripremljen, na primjer, na to da američko [a:] pretvara u svojoj »zvučnoj slici« riječi u britansko [ɔ]; nenaviknut, dalje, da [d] (medusamo-glasno t) »čeuje« kao [t]; ne očekujući, konačno, da se završno -ty može izgovoriti s dugim [i:] — nemajući, dakle, ni pasivnog znanja o američkom izgovoru — naš prosječni anglist neće se jednostavno snaći. On neće moći pretvoriti ['a:dər] što ga čuje u [ə:tə] koje bi »trebao čuti«, pa tako neće razumjeti da se radi o *otter* (vidra). Izgovoreno ['sidi:] pretvorit će se u njegovoj percepciji u nepostojeću riječ *siddy*, umjesto da se čuje kao ono što je Amerikanac u svom fonološkom sustavu i izgovorio: *city*. Dolazit će i do brkanja: tako će ['ha:dər] (*hotter*) biti shvaćeno kao *harder*, i tako dalje. Konačna posljedica svega toga, ponavljamo, jest to da diplomirani anglist, profesor engleskog jezika, neće često, bar isprva, razumjeti Amerikanca koji mu govori engleski ili će ga jedva slijediti.

Neuspjeh se, poznato je, često ublažava psihološkom racionalizacijom. »Ako ja, profesor engleskog, ne razumijem tog Amerikanca, to je, jasno, zato jer on ne govorи čisti, književni engleski. Uostalom, svatko zna da *američki engleski nije ništa drugo nego iskvareni britanski*.« Naravno, kurzivom istaknuta tvrdnja predstavlja tek turobnu jezičnu predrasudu, otkrivajući koliko ograničen i površan toliko i duboko ukorijenjen i cehovski prihvaćen stav. Poznato je, uostalom, da su nedoučene osobe uvijek bile najplodnije tlo za razne, pa tako i stručne, predrasude: one su ujedno i njihovi najuporniji branici.

Na kraju, mogli bismo — a možda i morali — pomaknuti pitanje upravo ilustrirane neadekvatne komunikacije iz okvira osobnih blamažica i frustracija na širu i višu, društvenu, razinu. Ako je, u što nema sumnje, nastava djelatnost s društvenim implikacijama, onda se, s tog aspekta, nedovoljna djelotvornost bilo kojeg njezinog sektora treba smatrati neekonomičnom u smislu nastavnih ciljeva čitave zajednice (ovdje: omogućavanja adekvatne osobne komunikacije s pripadnicima drugih jezičnih zajednica).

4. Ako sam uspio uvjeriti čitatelja u to da postoji problem potpune nezastupljenosti američkog engleskog u našoj nastavi — unatoč njegovoj izrazito dominantnoj proširenosti u svijetu — dužnost mi je da nabacim i neke sugestije za ublažavanje i konačno rješavanje tog problema.

Odmah ističem da nikako ne predlažem što skorije i isključivo uvođenje američkog engleskog umjesto britanskog. To bi značilo zamjenjivanje jednog monopola drugim, a bio bi to ipak nerealan pothvat s obzirom na postojeću nastavnu situaciju i kadrove u zemlji. Umjesto toga, *u prvoj fazi*

(recimo za narednih 6—8 godina) treba na razini sveučilišne nastave težiti za stjecanjem solidnog pasivnog znanja o američkoj varijanti, a u srednjoj školi osigurati opću informaciju o postojanju te varijante, uz ilustriranje najvažnijih razlika prema britanskom engleskom.

Teoretski, shematski, lako je predvidjeti kasnije faze tog procesa kojim se američkom engleskom postupno osigurava adekvatno mjesto u domaćoj nastavi engleskog jezika:

Druga faza (dalnjih 6—8 godina?)

Cilj sveučilišne nastave: stjecanje podjednakog pasivnog znanja o obje varijante; aktivno opredjeljenje za jednu od njih.

Cilj srednjoškolske nastave: solidno sustavno (neaktivno) poznavanje značajki američke varijante.

Treća faza

Sveučilišna nastava: aktivno služenje američkim engleskim, uz solidno pasivno poznavanje britanske varijante.

Srednjoškolska nastava: podjednaka pasivna upoznatost s obje varijante; aktivna upotreba jedne od njih.

Četvrta faza

Studenti: potpuno, pasivno i aktivno, usvajajnje američkog engleskog; informiranost o britanskom engleskom.

Srednjoškolci: aktivno služenje američkim engleskim, uz solidno pasivno poznavanje britanske varijante.

(Konačno, potpuno je moguće, u normalnom logičkom slijedu, zamisliti i petu fazu, u kojoj bi cilj visokoškolske nastave bila isključiva upotreba američkog engleskog, uz potpunu nezastupljenost britanskog engleskog; dok bi srednjoškolska nastava bila usmjerena na potpuno, pasivno i aktivno, usvajanje američkog engleskog, uz pružanje informacije o britanskom engleskom. Tu fazu moramo, dakako, odmah odbaciti kao ekstremnu te, prema tome, štetnu. Ne zaboravimo ipak da je ona zapravo istovjetna s današnjim našim stanjem u nastavi engleskog — samo uz zamjenu mjesta i uloga britanske i američke varijante.)

U gornjem pregledu faza radi se naravno o teoretskim (ako hoćete kabinetским) projekcijama. Stalni shematski razmak od jednog stupnja između srednjoškolske i sveučilišne nastave zadržan je zato što je logično pretpostaviti da će sveučilište »vući« srednju školu, posredno stimulirajući nastavu u njoj. Naime, sve ravnopravnijom zastupljenosću američkog engleskog u visokoškolskoj nastavi nužno će s vremenom nastati sve značajnije jezgro pobornika i (što nije manje važno) dobrih poznavalaca te varijante. Kad iz tog jezgra proizađu nastavni aktivisti te konačno pisci udžbenika, pitanje mjesta američkog engleskog u našoj srednjoškolskoj nastavi počet će se i praktično rješavati.

Spomenute četiri faze (odnosno pet njih) predviđene su, ponavljam, kao shematski nacrt da bi se dobio pun pregled mogućeg razvojnog procesa na dvije usporedne i međusobno zavisne nastavne razine. Dakako, hoće li se ići dalje od, recimo, druge faze; hoće li srednjoškolska nastava proći onoliko faza koliko i sveučilišna; u kojoj je mjeri takvo shematsko stupnjevanje srednjoškolske nastave, pa i relativni redoslijed faza u njemu (osobito treće i

četvrte) didaktički ispravno, a pogotovu koliko je ono realno u prilikama domaćeg školstva i u stvarnim nastavnim situacijama, sve su to vrlo relevantna pitanja, na koja će lakše odgovoriti pozvaniji od mene.

5. Umjesto toga pokušat ću ocrtati što je moguće provesti u srednjoškolskoj nastavi engleskog jezika već u prvoj fazi. (Sugestije za visokoškolsku nastavu već sam iznio na drugom mjestu².) Predviđeni nastavni cilj ovdje je, kako sam prije sugerirao, bio »osigurati opću informaciju o postojanju [američke] varijante, uz ilustriranje najvažnijih razlika prema britanskom engleskom«. Poći ću od pretpostavke da se ti osnovni elementi američkog engleskog uvode u dvije posljednje godine učenja engleskog.

Izgovor. Sustavno uvježbavanje glasova i intonacije američkog engleskog svakako je isključeno. Umjesto toga moguće je uvesti najkarakterističnije američke glasove kao opozicije njihovim britanskim parovima ([a:] = [ɔ], [ə:r] = [ə:], [ɛ:r] = [ɛə], [hw] = [w] itd.). To se može učiniti kroz nekoliko uvodnih lekcija predzadnje godine učenja, recimo kao izgovorne vježbe ponavljanja. U kasnijim se vježbama te opozicije mogu učvršćavati diferencijalnim listama usporednih primjera iz obje varijante, kao, na primjer, britansko [pa:t] i američko [pa:rt] (za *part*). S ovoga treba prijeći na lažne zvučne parove kao što su britansko [ha:t] (*heart*) i američko [ha:t] (*hot*), čime se učvršćuje spoznaja o činjenici da glas [a:], doduše, postoji (fonetski) u obje varijante, ali predstavlja (fonološki) vrlo različite jedinice u njima: »kratko o« u američkom, a »dugo a« u britanskom izgovornom sustavu.

Moguće je, a možda bi bilo i korisnije uvesti problem američkog izgovora cijelom posebnom lekcijom, koja bi (recimo kratkim dijalogom govornika obje varijante) upozorila učenika na postojanje američke varijante, na njezine glavne značajke te na brojčanu i teritorijalnu rasprostranjenost. Tako ćemo ujedno i »osigurati opću informaciju o postojanju američke varijante«.

U posljednjoj godini učenja možemo već prijeći na aktivne izgovorne vježbe, u kojima bi se od učenika tražilo da transkribira kratke tekstove usporedno na obje varijante, ili da pretvara jednu transkripciju u drugu. (Kad govorimo o transkribiranju američkog engleskog mislimo, naravno, na simplificiranu transkripciju, za koju su nam dovoljni fonetski znakovi kakvima se služimo u transkripciji britanskog izgovora.)

Nepostojanje audiomaterijala za američki engleski nije nepremostiv problem, nego pitanje vremena. Iskoristit ćemo, uostalom, visoku motivaciju učenika zahvaljujući pop-glazbi. Bit će veoma lako nekoliko puta odsvirati u razredu neku pčaganu američku kompoziciju s razgovijetnim vokalistom (neki *folk* ili *country song*) hvatajući riječi, čime smo zapravo održali diktat. Zatim ćemo fonetski analizirati tekst i istaknuti američke razlike. Na kraju možemo transkribirati cijeli tekst. Ako je pjesma hit, suradnja razreda nadmašit će sva očekivanja.

Vokabular i strukture. Nije teško koncipirati tekstove koji će na osnovi dnevnih situacija (posebno onih gdje su učenici posebno motivirani, kao, na primjer, automobilizam) isticati vokabularske razlike, preklapanja i lažne sličnosti između britanskog i američkog engleskog. Dalje, pomoću »ulančenih« dubleta, osobito kulinarskih, mogu se konstruirati duhoviti nesporazumi. Mis-

² Z. Bujas, *Američki engleski u jugoslavenskoj sveučilišnoj anglistici*; referat održan 27. 10. 1972. u Novom Sadu na Interkatedarskoj konferenciji jugoslavenskih sveučilišnih anglista.

lim na primjere kad što su: brit. *chips* (pomfrit) = amer. *french fries*, dok su u SAD *chips* ono što Englezi zovu *crisps* (pržene ploške od krumpira).

Naravno, mogu se odabrat i ulomci suvremenih tekstova tipičnih za britansku ili za američku varijantu i komentirati ih, ističući prisutne amerikanizme i briticizme. Popratnim vježbama učvršćavale bi se uočene strukturne i vokabularske varijantne osobitosti.

Konačno, kao najnapredniji oblik, moguće su i prijevodne vježbe u kojima se očekuje prijevod hrvatske rečenice na obje varijante. Na primjer: *Pobjegla mi je očica na čarapi* daje britanski *I've got a ladder in my tights*, odnosno američki *I('ve) got a run in my pantyhose*.

6. Potpunije koncipiranje tipova lekcija i vježbi, njihova podrobnija razrada, pa i prethodno utvrđivanje okvirnih metodičkih načela, prelaze okvire ovog članka. Njegova svrha bila je da upozori na postojanje jednog nastavnog problema i da pokrene raspravu o njemu, uključujući se tako u tekuće rasprave o problematiki nastave stranih jezika, posebno u okviru diskusije o nastavnom programu srednjih škola.